

4. Vodop'janova N. E. Psihodiagnostika stressa : Praktikum. / N.E. Vodop'janova – SPb.: Piter, 2009. – 336 s.
5. Leont'ev A. N. Problemy razvitiya psihiki / A. N. Leont'ev. – M.: NPO «MODJeK», 1981. – 344 s.
6. Osipova A. A. Spravochnik psihologa po rabote v krizisnyh situacijah / A. A. Osipova. – R n/D : Feniks, 2005. – 315 s.
7. Rajgorodskij D. Ja. Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy. – Samara : Izdatel'skij Dom «BAHRAH-M», 2002. – 672 s.
8. Romek V. G. Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnyh situacijah / V. G. Romek, V. A. Kontorovich, E. I. Krukovich. – SPb. : Rech', 2005. – 256 s.
9. Cukanova E. V. Psihologicheskie mehanizmy povedenija i dejatel'nosti lichnosti v jekstremal'nyh uslovijah / E. V. Cukanova. – M. : RSPI, 1991. – 211 s.
10. Jur'eva L.N. Krizisnye sostojanija / L.N. Jur'eva. – Dnepropetrovsk : Art-press, 1999. – 164 s.

Kulbida-Ostapenko, Y.G. Features of students' critical conditions. The article investigates the features of students' critical conditions which is an important problem of today.

The author analyzes different views on the concept of students' critical conditions, the relevant psychological literature, the theoretical and methodological foundations of research, discusses the concepts of "crisis", "crisis situation", "critical conditions of the individual" as well as presents the results of empirical research into psychological features of students' going through crises. The article reveals the ambiguity of the definition and interpretation of the psychological phenomenon of crisis, highlights the external circumstances and individuals' psychological characteristics that may lead to critical conditions, describes the crisis determinants and the factors that contribute to the severity and depth of individuals' critical conditions.

The aim of the study was to find out biological and social factors behind the individuals' critical conditions. It was shown that depression had significant relationship with stressfulness, which suggests that stress can lead through anxiety to depression. It was also found that frustration had significant correlations with stressfulness. Stressful conditions, especially if they are frequent and prolonged, may have a negative impact on the students' mental conditions. It is concluded that depression and anxiety can be prerequisites of crisis.

Keywords: anxiety, depression, stress, personality, individual's critical conditions, mental conditions

Відомості про автора

Кульбіда-Остапенко Яна Григорівна, секретар деканату психологічного факультету Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна.

Kulbida-Ostapenko, Yana. G., postgraduate student, Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University, Cherkasy, Ukraine.

E-mail: ostapenko_jana@mail.ru

УДК 159.99

Кушнір П.Т., Кушнір Ю.В.

КУЛЬТУРА МІЖЕТНІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Кушнір П.Т., Кушнір Ю.В. Культура міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості. У статті розглядаються теоретичні підходи до визначення поняття «культура міжетнічного спілкування». У рамках антропологічного, етнологічного напрямів, функціоналізму та культурного релятивізму уточнюється сутність поняття «культура міжетнічного спілкування» як складного інтегративного утворення, що базується на свідомому засвоєнні спеціальних знань про культуру, традиції та звичаї інших народів. Визначається роль культури міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості через формування поважного й толерантного ставлення до інших точок зору, цінностей, умінні долати труднощі в комунікативних та інших формах взаємодії із членами різних етнічних спільнот.

Ключові слова: етнос, культура, спілкування, культура міжетнічного спілкування, соціалізація, міжетнічна взаємодія.

Кушнір П.Т., Кушнір Ю.В. Культура межэтнического общения в процессе социализации личности. В статье рассматриваются теоретические подходы к определению понятия «культура межэтнического общения». В рамках антропологического, этнологического направлений, функционализма и культурного релятивизма уточняется сущность понятия «культура межэтнического общения» как сложного интегративного образования, основанного на сознательном усвоении специальных знаний о культуре, традициях и обычаях других народов. Определяется роль культуры межэтнического общения в процессе социализации личности через формирование уважительного и толерантного отношения к другим точкам зрения, умение преодолевать трудности в коммуникативных и других формах взаимодействия с членами различных этнических сообществ.

Ключевые слова: этнос, культура, общение, культура межэтнического общения, социализация, межэтническое взаимодействие.

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна ситуація у світі характеризується розширенням взаємозв'язку різних країн і культур. Сьогодні неможливо знайти етнічні спільноти, які не зазнали б на собі впливу як із боку культур інших народів, так і з боку більш широкого соціокультурного середовища, яке існує у світі. Розширення взаємодії культур і народів робить особливо актуальним вивчення питання про культуру міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості.

Взаємодіючи в міжетнічному середовищі, люди стикаються з різноманітністю культурного оточення, іншою системою цінностей, що часто загострює проблему їх адаптації та соціалізації. Дискомфорт у взаєминах між представниками різних етнічних спільнот з'являється тоді, коли вони не знають, не розуміють або свідомо не хочуть ураховувати національну специфіку поведінки, сприйняття людини людиною, національну своєрідність ставлення людей до діяльності. У зв'язку з цим виникає проблема формування культури міжетнічного спілкування підростаючого покоління, яка б забезпечувала ефективну соціалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культура міжетнічного спілкування як соціально-історичне явище розглядалася у філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних працях. Теоретичний розробці проблеми міжетнічного спілкування сприяли дослідження природи етносу й нації Р. Абдулатіпова, С. Арутюнова, М. Бердяєва, Ю. Бромля, Ю. Римаренко, В. Євтуха, І. Кураса, І. Монолато та ін.

Особливості міжетнічного спілкування в учнівському колективі розглядалися у дослідженнях Ю. Арутюнова, Л. Дробіжевої, Н. Асіпової, Г. Васильєва, С. Бондиревої, В. Буренка, М. Іванюшкіна, В. Меркулова, В. Плешивцева, Ф. Горовського, Л. Лаврової, Л. Когана, І. Кона, С. Мягченкова, Е. Паїна, О. Попова, І. Серової, А. Ефендієва та ін.

У зарубіжних наукових дослідженнях культура міжетнічних відносин висвітлювалась у контексті соціологічного аналізу взаємин школярів залежно від їх національної приналежності (Р. Браун, П. Лазарсфельд, Р. Мертон та ін.), мультикультурної комунікації та мультикультурної освіти (Д. Бенкс, М. Беннет, Д. Бері, Р. Вільямс, Е. Холл, Д. Хупс, М. Мід, Л. Росс та ін.), впливу культурного фактора на націю (Ф. Боас, Е. Філіпс, Дж. Трегер та ін.), проблеми подолання негативних національних стереотипів (У. Босс-Ньюнінг, Д. Катц, Е. Шотланд, Р. Латс, М. Сміт, Т. Валас та ін.). Одним із аспектів міжетнічних відносин у названих вище дослідників виступає виховання культури міжетнічного спілкування.

Сучасна наука у вивченні питань культури міжетнічного спілкування та її ролі у соціалізації особистості накопичила великий досвід. Теоретичне обґрунтування культури міжетнічного спілкування ведеться вченими України (Л. Аза, В. Арбеніна, О. Гриценко, Т. Атрощенко, Ф. Горовський, Л. Лаврова, Ю. Римаренко, В. Євтух, Т. Клищенко, І. Курас, Л. Ляпіна та ін.). Теоретичні та методичні проблеми соціалізації особистості та значення культури у процесі розвитку особистості викладено у працях В. В. Москаленко [12]. І хоча активні дослідження цих питань розпочалися лише в другій половині ХХ століття, сьогодні існує значна кількість наукових підходів, які дозволяють досить глибоко та всебічно зрозуміти культуру міжетнічного спілкування як наукову проблему.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз наукових поглядів щодо визначення культури міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У сучасних гуманітарних науках поняття «культура» належить до фундаментальних, закономірно, що воно є центральним і в міжетнічному спілкуванні. Сьогодні існують різні підходи до того, що вважати пріоритетним у вихованні культури: виховання, засноване на загальнолюдських цінностях, або побудоване відповідно до цінностей і норм конкретних культур. Реальне існування культури виявляється лише у взаємодії, інформаційному обміні між людьми. Незважаючи на те, що в сучасній літературі є безліч визначень поняття «культура», для інтерпретації та операціоналізації в дослідженні проблем виховання культури міжетнічного спілкування найбільш прийнятні антропологічний та етнологічний підходи.

У сучасній культурній антропології та етнології культура розглядається як інформаційний процес, як світ артефактів (продуктів і результатів людської діяльності, включаючи народжені думки), світ інновацій та нових смислів, сукупність норм, цінностей, переконань, що поділяються членами відповідних культурних груп і співтовариств [17].

Гуманна педагогіка та антропологічний підхід (Ш. Амонашвілі, Б. Бім-Бад, Л. Лузіна, В. Максакова) дозволяють проаналізувати ідею про те, що людина як біосоціальна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певними нормами, цінностями, традиціями, правилами, тобто, іншими словами, не розвивається поза культурою. Саме культура є системною ознакою щодо антропологічного аналізу.

Дитина прилучається до цінностей культури, уявлень про норми поведінки і взаємини й розвивається із накопиченням та збагаченням життєвого досвіду. Цей процес входження дитини в культуру свого народу визначається як процес інкультурації [16]. Основний зміст інкультурації полягає в засвоєнні культурно обумовлених особливостей мислення, дій, моделей поведінки, у результаті чого формується мовна, когнітивна, емоційна й поведінкова ідентичність особистості із членами певної етнокультури й відмінність від членів інших культур.

Своєрідним протиставленням етно- і європоцентризму в описі культур різних народів стали теорії функціоналізму й культурного релятивізму. Народження та розвиток функціоналізму як способу вивчення культур пов'язані з іменами Б. Малиновського, А. Радкліф-Брауна, Г. Спенсера та Е. Дюркгейма. В основі функціоналізму лежить розуміння культури як цілісного утворення, що складається із взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, кожен із яких сприяє збереженню єдиної системи. Цей підхід уніфікує культури, намагаючись виявити за їх різноманітністю загальні підстави, дозволяє розглядати окремі соціальні та

культурні інститути з точки зору виконання ними конкретних функцій у рамках загального мікроорганізму [8]. Концепція функціоналістського вчення неодноразово зазнавала й зазнає критики в науковому світі.

Затребуваним у рамках міжетнічного спілкування є також погляд представників функціоналізму, згідно з яким культуру не можна досліджувати у відриві її від суспільства, оскільки вивчення культури завжди передбачає одночасно вивчення поведінки групи людей, пов'язаних між собою соціальною структурою [8]. Одним із найважливіших для культури міжетнічного спілкування підсумків розвитку функціоналізму вважається його спрямованість на розуміння інших типів культур, прагнення розглянути культуру зсередини, усвідомити інші культурні цінності. Ці аспекти функціоналістського розуміння культур розвивалися не тільки послідовниками функціоналізму, а й дослідниками культур, які не належать до цього напрямку, наприклад, представниками культурного релятивізму.

Культурний релятивізм, який виник на рубежі 40-50-х років XX століття, є свого роду ідеологією для культури міжетнічного спілкування, її теоретичною та методологічною основою [14]. Подібно положенням функціоналізму, культура з позицій культурного релятивізму розглядається як цілісна система, окремі елементи якої будуть зрозумілі тільки в її власному контексті. Однак, на відміну від функціоналістського підходу, релятивісти не шукають причин, за допомогою яких можна пояснити збіги між структурами різних культур, оскільки сприймають кожен культуру як виняткову, єдину у своєму роді. Біля витоків школи культурного релятивізму стояв засновник новітньої американської антропології Ф. Боас [19], який писав про оригінальність, неповторність та індивідуальність історичних подій та їх зв'язок із народним характером.

Значення ідей культурного релятивізму як методологічного принципу важливе, оскільки в будь-якому міжетнічному дослідженні необхідно враховувати культурну обумовленість власних норм, ціннісних настановлень і способів поведінки. Релятивація своєї культурної позиції, здатність до емпатії, відстороненість від емоцій і відмова від передчасних оцінок є основними передумовами успішного спілкування в міжетнічному оточенні.

Філософські ідеї діалогічного буття знайшли своє відображення в особистісно орієнтованих педагогічних технологіях, одна з яких була представлена В. Біблером і його однодумцями як «школа діалогу культур». Діалог – певне комунікативне середовище, що містить у собі механізм становлення особистості в умовах множинності культур. Розвиток особистості в цьому випадку – своєрідна інтеріоризація діалогу, оскільки «сформулювати свою точку зору неможливо, не відтворивши в ній інші способи розуміння» [2].

Відомий психолог Л. Виготський культуру представляв як контекст розвитку [4]. Йому належить ідея про культурно-історичні детермінації процесу розвитку взагалі. Дослідник зробив висновок, що головний механізм розвитку психіки людини – механізм засвоєння соціально-історичних форм діяльності. Історія і культура визнавалися Л. Виготським цінністю в розвитку людини.

Американський антрополог Ф. Боас, даючи визначення культури, звертає увагу на людські стосунки й найбільш адекватно розкриває зміст поняття культура міжетнічного спілкування: «Культура – це те, через що ти стаєш чужинцем, коли покидаєш свій будинок. Культура включає в себе всі переконання й очікування, які висловлюють і демонструють люди. Коли ти серед людей, із якими поділяєш спільну культуру, тобі не доводиться обдумувати й проектувати свої слова і вчинки, бо всі ви – і ти, і вони – бачите світ у принципі однаково, знаєте, чого очікувати одне від одного. Але, перебуваючи в чужому суспільстві, ти будеш відчувати труднощі, відчуття безпорадності й дезорієнтацію...» [18].

Культура міжетнічного спілкування – часто вживане сьогодні поняття. У західній літературі [7] утвердились два терміни, які так чи інакше пов'язані з культурою міжетнічного спілкування – це «крос-культурна психологія» (Cross-cultural Psychology) або «крос-культурна освіта» (Cross-cultural Education) та «міжкультурна комунікація» (Intercultural Communication) або «міжетнічна комунікація» (Interethnic Communication). Фактично ці напрями вивчення міжетнічних стосунків дають нам різні визначення поняття «культура міжетнічного спілкування». Із кожним із них пов'язана своя особлива точка зору як на сутність, так і на структуру самого явища.

Засновником теорії міжкультурної комунікації та виховання вважається американський антрополог Е. Холл. У 1950-х роках Е. Холл у книгах «Культура як комунікація» (Culture as Communication) [21] та «Мовчазна мова» (The Silent Language) [20] дав одне з перших концептуальних визначень сутності міжкультурної та міжетнічної комунікації. У цих роботах автор розвинув ідею про те, що культура та комунікація тісно пов'язані між собою. Крім того, він зазначив, що якщо міжкультурну комунікацію можна досліджувати, то їй можна й навчити та її можна виховати.

В основі майже всіх існуючих підходів до вивчення міжетнічного спілкування та міжетнічних відносин лежить етносоціологія. Найважливіше значення етносоціологічного підходу полягає в тому, що він дає можливість зрозуміти природу культури міжетнічного спілкування та на емпіричному рівні побачити її взаємозв'язок із проблемами міжетнічних відносин. Одне з провідних місць у розробці етносоціологічного підходу належить радянській соціологічній школі, яка дала певний поштовх для проведення досліджень міжетнічних стосунків у СРСР, а потім і в Україні.

Спостереження та вивчення етносоціальних змін, що відбувалися в республіках СРСР, дали підстави для узагальнення висновків про сутність міжетнічних відносин. Зокрема, були виділені дві складові

міжетнічних відносин: соціально-культурна та соціально-психологічна взаємодії, які проявляються як між народами, так і на міжособистісному рівнях. Підґрунтям для виникнення таких взаємодій є соціально-психологічні настанови, стереотипи та національна свідомість [1].

У радянській науці визначення терміна культура міжетнічного спілкування з'явилося тільки у 80-90-х роках ХХ століття. Так, у роботах Л. Когана висловлюється положення, що культуру людського спілкування можна розглядати як процес формування особистості в процесі спілкування з іншими людьми [10]. Дійсно, розширення культурного світогляду особистості здійснюється якраз у процесі спілкування, специфічною формою якого є освоєння цінностей культури, яка утворювалась багатьма поколіннями людей. У цій діалектичній єдності відбувається як вплив суспільства на формування ціннісних настанов у діяльності особистості, так і навпаки – вплив особистості на розвиток суспільства, його культурних орієнтацій, етичних норм та принципів. Інтенсивність та ефективність спілкування залежать перш за все від взаємодії особистості та суспільства, тобто від соціально-психологічних стереотипів, які виникають як результат міжособистісного спілкування в процесі суспільної діяльності та пізнання людей.

У той же час Ф. Горюховський та Л. Лаврова вважають, що культура спілкування – це ніщо інше, як сукупність критеріїв та норм поведінки, відповідність вчинків особистості загальноприйнятим нормам та правилам суспільного буття [6]. У цьому визначенні культура спілкування тотожна культурі поведінки, тобто правилам поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Культура спілкування пронизує всі сфери життєдіяльності суспільства та особистості – матеріальну, політичну, духовну; усі спільності – класи, соціальні групи та етнічні спільноти. У той же час вона є показником ступеня суспільного та культурного розвитку людської спільноти. У культурі спілкування фіксуються способи та форми взаємного спілкування людей у межах колективу та суспільства [6]. У процесі виховання культури спілкування ідеї та норми суспільства перетворюються на переконання особистості, розвивають та збагачують її. Ось чому неправомірно зводити культуру спілкування тільки до культури поведінки в окремих життєвих ситуаціях.

Важливий внесок у концептуальне осмислення проблеми культури міжетнічного спілкування зроблено в працях вітчизняних учених, а також дослідників ближнього зарубіжжя. У цих працях можна визначити такі особливості в дослідженні культури міжетнічного спілкування: по-перше, розуміння того, що в сучасних умовах існування політичних суспільств одним з основних напрямів державної етнополітики повинна бути побудова гармонійної моделі міжетнічного співжиття на основі принципів національного патріотизму та етнічного плюралізму, особливу роль у якому виконує культура міжетнічного спілкування як важливий чинник оновлення та консолідації суспільства; по-друге, розгляд культури міжетнічного спілкування, з одного боку, як окремої цілісної системи, яка має свою структуру, певні ознаки й функціональні складові, а з іншого, як одне з відгалужень загальної культури; по-третє, визначення рівнів цієї культури, доведення того, що в запобіганні міжетнічних протиріч та конфліктів, обстоюванні ненасильства, толерантності в стосунках між представниками різних національностей значне місце посідає культура міжетнічного спілкування саме високого рівня.

На думку Т. Клименко [9], культура міжетнічного спілкування – це система історично обумовлених розвитком суспільства норм і цінностей міжетнічного спілкування (як міжособового, так і міжгрупового, на індивідуальному й на інституціональному рівнях). Культура міжетнічного спілкування виступає соціальним регулятором поведінки людей та їхніх взаємин із представниками інших етнічних спільнот у всіх головних сферах суспільного життя. Висновки, зроблені в роботах М. Рубінштейна, О. Леонтьєва, дозволяють трактувати культуру міжетнічного спілкування як умову соціалізації.

Культура міжетнічного спілкування – це завжди міжособистісна взаємодія між конкретними індивідами, які тією чи іншою мірою є носіями різних культурних норм і цінностей. Культура міжетнічного спілкування – це спілкування, що здійснюється за допомогою вербальних і невербальних засобів. Тому можна розглядати культуру міжетнічного спілкування особистості в контексті процесів прийняття, визнання, розуміння іншого [13]. У науці існують тлумачення культури міжетнічного спілкування як соціального явища і як якості особистості.

Оскільки повсякденне життя й соціальна дійсність визначають межі, норми, вимоги до діяльності й поведінки людей, то варто спочатку звернути увагу на культуру міжетнічного спілкування як на соціальне явище. Відомий російський учений М. Гасанов [5] зазначає, що поняття «культура міжетнічного спілкування» охоплює весь спектр поведінкових норм: право, мораль, що включає також моральні приписи релігії. Сучасна культура міжетнічного спілкування виходить із пріоритету загальнолюдських цінностей, виховання поваги до людини незалежно від національної, релігійної й расової приналежності.

На думку деяких дослідників [3], у самому формулюванні визначення культури міжетнічного спілкування можна виділити три функції, які вона виконує: функція взаємодії, функція взаєморозуміння й функція взаємовпливу. Але ми припускаємо, що культура міжетнічного спілкування як якість особистості виконує й інші функції. Учені В. Буренков і М. Іванюшкін визначили такі функції культури міжетнічного спілкування: регулятивну функцію, яка допомагає людині самостійно сприймати суспільні вимоги й реагувати на них, виробляти спосіб поведінки з урахуванням загальногуманістичних цінностей і національно-специфічних норм; функцію показника стану інтернаціонально-патріотичної роботи в колективі; функцію одного з критеріїв оцінки рівня розвитку особистості.

Розглядаючи, функції культури міжетнічного спілкування, В. Комаров у своєму дослідженні називає шість функцій цього явища [11]: розвиток в особистості світоглядної культури (національний «зріз» системного уявлення про навколишній світ); самостійність визначення людиною своїх життєвих позицій; пізнання людьми одне одного й посилення взаєморозуміння між ними (соціальна детермінованість виникнення інтересу до спілкування й цінностей інших народів; відображення елементів національних культур інших народів через призму власної ментальності); регулювання процесу взаємодії (норми й способи спілкування) людей різних національностей (наявність у людей позитивних емоційно-психологічних і моральних характеристик і прояв їх у міжнаціональному спілкуванні; норми, правила людського співжиття й державні законодавчі акти, що стосуються міжнаціональних відносин); зростання загальної культури представників націй і народностей (реальний зв'язок особистості з національним середовищем; гармонія національного із суспільно-культурним досвідом); соціалізація особистості (різноранітність й відмінності національних культур, обумовлені історичним розвитком; особливості національної культури як основи адаптації до соціальних норм і вимог); вплив особистості на культурне середовище нації, соціуму (етносуб'єкт як інтелектуально вільна й відповідальна особистість; особистість як суб'єкт творчого розширення міжетнічного середовища й утвердження загальнолюдських цінностей).

Функції культури міжетнічного спілкування особистості у своїй сукупності відображають процес формування готовності щодо визнання різноманітності й багатомірності людської культури, традицій, звичаїв, норм і правил поведінки, вірувань, цінностей, здатності визнати інших такими, якими вони є, і взаємодіяти на основі згоди в процесі навчання. Виділені функції культури міжетнічного спілкування цілком відповідають сучасності. Саме ці функції, які виконує культура міжетнічного спілкування, лежать в основі визначення структури явища, що вивчається.

Суб'єктом міжетнічного спілкування є сама людина з притаманною їй культурою. Кожен із нас входить до складу певної етнічної групи, якій, у свою чергу, властива певна культура, що впливає на її поведінку. Кожна етнічна група має свої особливості в сприйманні часу, простору, кольору, звуку, руху й завдяки певним нормам, цінностям, ідеалам «формує свій особливий соціум, свою форму спілкування, свої морально-етичні засади суспільного життя, у тому числі типи мислення, ціннісні орієнтації, що спираються на притаманне конкретному етносу самобутнє світосприйняття» [15]. У процесі формування етнічної групи складаються стійкі стереотипи поведінки, які стають характерними ознаками тієї або іншої культури. До таких стереотипів належать традиції, звичаї, обряди, форми етикету.

Висновки. Вивчення праць вітчизняних і зарубіжних фахівців, які займаються дослідженнями питань культури міжетнічного спілкування, дозволяє зробити висновок про наявність різних підходів до трактування сутності феномена культури міжетнічного спілкування, що не лише не знецінює представлені дефініції, а й розкриває широкі можливості для їх використання в процесі теоретичної та практичної розробки відповідних напрямів педагогічної науки. Автори більшості робіт тією чи іншою мірою звертаються до знань, необхідних для здійснення міжетнічного спілкування, і відносять, що виникають при спілкуванні, а також умінь (інтерпретації та співвіднесення, відкриття та взаємодії) і критичного усвідомлення дійсності. Загальною особливістю різних підходів є виділення в них двох взаємопов'язаних сторін культури міжетнічного спілкування особистості – здатності розуміти рідну й чужу культуру.

Перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши основні напрями у визначенні культури міжетнічного спілкування, підкреслимо, що за існуючою в науковому світі різноманітністю точок зору в розгляді її сутності визначальною домінантою є культура спілкування як ключ до розуміння особливостей соціалізації та міжетнічної взаємодії. В подальших дослідженнях варто було б розглянути зв'язок між мисленням і поведінкою у процесі соціалізації особистості, що виводить культуру міжетнічного спілкування на більш свідомий рівень.

Список використаних джерел

1. Арутюнян Ю. В. Этносоциология: цели, методы и некоторые результаты исследования / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробижина, В. С. Кондратьев, А. А. Сусоколов. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 255 с.
2. Библер В. С. Целостная концепция школы диалога культур. Теоретические основы программы / В. С. Библер // Психологическая наука и образование. – 1996. – № 4. – С. 62-68.
3. Воспитание культуры межнационального общения: [методические рекомендации] / [сост. В. И. Буренко, Н. Е. Иванюшкин, В. В. Меркулов, В. М. Плешивцев]. – М. : Изд-во АПН СССР, 1989. – 44 с.
4. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственное развитие в школьном возрасте / Л. С. Выготский // Педагогическая психология / [под ред. В. В. Давыдова]. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – С. 321-335.
5. Гасанов Н. Н. О культуре межнационального общения / Н. Н. Гасанов // Социально-политический журнал. – 1997 – № 3 – С. 237.
6. Горовський Ф. Я. Культура міжнаціонального спілкування / Ф. Я. Горовський, Л. Ф. Лаврова. – К. : Політвидав України, 1988. – 160 с.
7. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. Л. Садохин. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 357 с.
8. Этносоциология: термины та поняття: [навч. посіб.]. / [Євтух В. Б., Трошинський В. П., Галушко К. Ю. та ін.]. – К., 2003 – 280 с.
9. Клиненко Т. Культура міжетнічного спілкування / Т. Клиненко // Етнічний довідник: поняття та терміни / [авт. кол. Л. Аза, Е. Афонін, Л. Васильєва, І. Винниченко, В. Євтух та ін.]. – К. : ЕРІДС, 1997. – Ч. 3. – 85 с.
10. Коган Л. Н. Культура межнационального общения / Л. Н. Коган // Интернациональное и национальное в социалистическом образе жизни. – Фрунзе, 1982. – 422 с.

11. Комаров В. П. Приоритетные направления воспитания культуры межнационального общения молодежи / В. П. Комаров // Вестник ОГУ – 1999 – № 3 – С. 48-49.
12. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія / В. Москаленко. – К. : Фенікс, 2013. – 540 с.
13. Почебут Л. Г. Взаимопонимание культур: методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межэтнической толерантности : [учеб. пособ.]. – СПб. : Изд-во СПб университета, 2005. – 281 с.
14. Садохин А. П. Этнология: [учебник для студ. вузов, обучающихся по гуманитар. спец. и направлениям подготовки] / А. П. Садохин. – М. : Гардарики, 2008. – 287 с.
15. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури / Б. В. Слющинський // Нова парадигма. – 2004. – Вип. 37. – С. 229-235.
16. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 368 с.
17. Стефанюк С. К. Деякі аспекти етнопедагогічної освіти як можливості духовно-творчого розвитку особистості / С. К. Стефанюк // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 125-131.
18. Boas F. Anthropology & modern life / F. Boas, H. S. Lewis. – Piscataway, NJ : Transaction Publishers, 2004. – IX, 333 p.
19. Boas F. Race, language, and culture / F. Boas. – Chicago : University of Chicago Press, 1982. – 647 p.
20. Hall E. T. The silent language / E. T. Hall. – N. Y. : Doubleday and Co., Inc., 1959. – 240 p.
21. Trager G. Culture and Communication: A Model and an Analysis / G. L. Trager, E. Hall // Explorations and Communication. – New York, 1954. – № 3. – P. 137-149.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Arutjunjan Ju. V. Jetnosociologija: celi, metody i nekotorye rezul'taty issledovanija / Ju. V. Arutjunjan, L. M. Drobizheva, V. S. Kondrat'ev, A. A. Susokolov. – M. : Aspekt Press, 1999. – 255 s.
2. Bibler B. C. Celostnaja koncepcija shkoly dialoga kul'tur. Teoreticheskie osnovy programmy / V. S. Bibler // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 1996. – № 4. – S. 62-68.
3. Vospitanie kul'tury mezhnacional'nogo obshhenija: [metodicheskie rekomendacii] / [sost. V. I. Burenko, N. E. Ivanjushkin, V. V. Merkulov, V. M. Pleshivcev]. – M. : Izd-vo APN SSSR, 1989. – 44 s.
4. Vygotskij L. S. Problema obuchenija i umstvennoe razvitie v shkol'nom vozraste / L. S. Vygotskij // Pedagogicheskaja psihologija / [pod red. V. V. Davydova]. – M. : Pedagogika-Press, 1999. – S. 321-335.
5. Gasanov N. N. O kul'ture mezhnacional'nogo obshhenija / N. N. Gasanov // Social'no-politicheskij zhurnal – 1997. – № 3 – S. 237.
6. Gorovs'kyj F. Ja. Kul'tura mizhnacional'nogo spilkuvannja / F. Ja. Gorovs'kyj, L. F. Lavrova. – K. : Politydav Ukrainy, 1988. – 160 s.
7. Grushevickaja T. G. Osnovy mezhkul'turnoj kommunikacii / T. G. Grushevickaja, V. D. Popkov, A. L. Sadohin. – M. : JuNITI, 2002. – 357s.
8. Etnosociologija: terminy ta ponjattja: [navch. posib.]. / [Jevtuh V. B., Troshhyns'kyj V. P., Galushko K. Ju. ta in.]. – K., 2003 – 280 s.
9. Klynchenko T. Kul'tura mizhnetnichnogo spilkuvannja / T. Klynchenko // Etnichnyj dovidnyk: ponjattja ta terminy / [avt. kol. L. Aza, E. Afonin, L. Vasyľjeva, I. Vynnychenko, V. Jevtuh ta in.]. – K.: ERiDS, 1997. – Ch. 3. – 85 s.
10. Kogan L. N. Kul'tura mezhnacional'nogo obshhenija / L. N. Kogan // Internacional'noe i nacional'noe v socialisticheskom obraze zhizni. – Frunze, 1982. – 422 s.
11. Komarov V. P. Prioritetnye napravlenija vospitanija kul'tury mezhnacional'nogo obshhenija molodezhi / V. P. Komarov // Vestnik OGU – 1999 – № 3 – S. 48-49.
12. Moskalenko V. V. Socializacija osobystosti: monografija / V. Moskalenko. – K. : Fenyks, 2013. – 540 s.
13. Pochebut L. G. Vzaimoponimanie kul'tur: metodologija i metody jetnicheskoj i kross-kul'turnoj psihologii. Psihologija mezhjetnicheskoj tolerantnosti : [ucheb. posob.]. – SPb. : Izd-vo SPb universiteta, 2005. – 281 s.
14. Sadohin A. P. Jetnologija: [uchebnik dlja stud. vuzov, obuchajushhijhsja po gumanit. spec. i napravlenijam podgotovki] / A. P. Sadohin. – M. : Gardariki, 2008. – 287 s.
15. Sljushhyns'kyj B. V. Mizhkul'turna komunikacija jak fenomen suchasnoi' kul'tury / B. V. Sljushhyns'kyj // Nova paradygma. – 2004. – Vyp. 37. – S. 229-235.
16. Stefanenko T. G. Jetnopsihologija / T. G. Stefanenko. – M. : Aspekt Press, 2004. – 368 s.
17. Stefanjuk S. K. Dejaki aspekty etnopedagogichnoi' osvity jak mozhlyvosti duhovno-tvorchogo rozvytku osobystosti / S. K. Stefanjuk // Pedagogika i psihologija. – 1998. – № 2. – S. 125-131.
18. Boas F. Anthropology & modern life / F. Boas, H. S. Lewis. – Piscataway, NJ : Transaction Publishers, 2004. – IX, 333 p.
19. Boas F. Race, language, and culture / F. Boas. – Chicago : University of Chicago Press, 1982. – 647 p.
20. Hall E. T. The silent language / E. T. Hall. – N. Y. : Doubleday and Co., Inc., 1959. – 240 p.
21. Trager G. Culture and Communication: A Model and an Analysis / G. L. Trager, E. Hall // Explorations and Communication. – New York, 1954. – № 3. – P. 137-149.

Kushnir, P.T., Kushnir, J.V. Culture of interethnic communication in the process of socialization. The analysis of scientific sources shows that the concept of "culture of interethnic communication" originated long time ago, though its contemporary understanding was proposed at the end of the twentieth century.

Culture of interethnic communication is based on a broad understanding of the phenomenon of culture. The culture of interethnic communication stems from ethnic and universal values that determine individual behaviors and allow assessing our own actions and behaviors of the representatives of other cultures in terms of their specific ideas and choosing constructive ways of interethnic communication.

Culture of interethnic communication is always interactions between specific individuals who to some extent are carriers of different cultural norms and values formed by socialization. Thus, the culture of interethnic communication performs several social functions that are important for personality formation.

The authors of most works refer to the knowledge needed for interethnic communication and relations that arise in communication, as well as relevant skills and critical awareness of reality.

Some approaches emphasize two interconnected aspects of personal culture of interethnic communication: the ability to understand the native and a foreign culture.

The culture of interethnic communication is defined as the process of personality development in the cultural environment, in the field of spiritual activities and institutional system as a universal method of self-preservation and development of multi-ethnic society based on the national experience of generations recreated in the personal world and developed in the process of socialization.

Keywords: ethnos, culture, communication, culture of interethnic communication, socialization, ethnic interaction/

Відомості про авторів

Кушнір Павло Тимофійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна.

Kushnir, Pavlo.T., PhD (History), Assoc.Prof., Dept. of world history, Donetsk National VasylStusUniversity, Vinnytsya, Ukraine.

E-mail: pkushnir@ukr.net

Кушнір Юлія Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна.

Kushnir, Julia.V., PhD (Education), assoc. prof., dept. of psychology, Donetsk National VasylStus University, Vinnytsya, Ukraine.

E-mail: ukushnir@rambler.ru

УДК 159.9

Мілютіна К.Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЛЬНОГО ВАРІАНТУ ТРУДОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Мілютіна К.Л. Психологічні особливості інформального варіанту трудової соціалізації. Соціалізація з позицій постнекласичної парадигми – це нелінійний багатоваріантний процес взаємодії людини і Світу у ситуації невизначеності. Основним механізмом цієї взаємодії стає суб'єктивний вчинок, яким задається кількість ступенів свободи особистості у виборі власної соціалізаційної стратегії. Успішним інформальним варіантом трудової соціалізації є робота в умовах фрілансу. У дослідженні взяли участь 30 респондентів, які перебували у ситуації роботи на фрілансі, та люди, які офіційно працюють в різних організаціях (30 осіб). Емпіричним дослідженням встановлено, що інформальний варіант трудової соціалізації пов'язано з більш високим рівнем толерантності до невизначеності, інтроверсією, нижчим рівнем тривожності особистості.

Ключові слова: соціалізація, працевлаштування, психічні стани, толерантність, самопроекування.

Мілютіна К.Л. Психологические особенности информального варианта трудовой социализации. Социализация с позиций постнекласической парадигмы – это нелинейный многовариантный процесс взаимодействия человека и Мира в ситуации неопределенности. Основным механизмом этого взаимодействия становится субъективный поступок, которым задается количество степеней свободы личности в выборе собственной социализационной стратегии. Успешным информальным вариантом трудовой социализации является работа в условиях фриланса. В исследовании приняли участие 30 респондентов, которые находились в ситуации работы на фрилансе, и люди, официально работающие в разных организациях (30 человек). Эмпирическим исследованием было установлено, что информальный вариант трудовой социализации связан с более высоким уровнем толерантности к неопределенности, интроверсией, низким уровнем тревожности.

Ключевые слова: социализация, трудоустройство, психические состояния, толерантность, самопроектирование.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається розвиток інформаційного, постіндустріального суспільства. Це змінює структуру зайнятості людини – скорочення робочого дня та робочого тижня, ведення домашнього господарства також стало займати значно менше часу. Водночас життя стало менш передбачуваним, обрання професії у юнацькому віці не означає, що людина працюватиме за цією спеціальністю протягом усього життя, міграційні та глобалізаційні процеси збільшують ймовірність зміни місця проживання людей. Наявність цих зовнішніх передумов забезпечує поширення такого явища як інформальна соціалізація. У сучасній психологічній науці існують поодинокі дослідження соціалізації в межах неформального освітнього процесу. Спеціалісти в галузі зоопсихології приділяють достатню увагу соціалізації тварин, яка відбувається у спілкуванні з іншими тваринами та людьми, але не розглядають вплив на соціалізацію людини цього міжвидового спілкування. Інтернет-соціалізація, як один з варіантів інформальної соціалізації, була детально розглянута у роботах Лучинкіної А.І. [3], але саме її інформальний аспект залишився поза увагою інших дослідників. При аналізі як вітчизняних, так і зарубіжних наукових джерел не було виявлено систематичних досліджень такого явища як інформальна соціалізація особистості.

Тому особливій актуальності набуває **проблема** виявлення типології та особливостей перебігу інформальної соціалізації особистості, що і складає **мету статті**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний підхід до проблеми соціалізації ставить у центр розгляду особистість, що робить його прерогативою некласичної і постнекласичної парадигм у